

KİTAP İNCELEMESİ

Vassilis Fouskas, William Mallinson, *Cyprus 1974: Anatomy of an Invasion*, London Routledge, 2025, 208 sf.

Prof. Dr. Vassilis Fouskas ve Prof. Dr. William Mallinson'un kaleme aldıkları "Cyprus 1974: Anatomy of an Invasion" başlıklı, Kıbrıs Sorununu konu alan siyasi tarih kitabı Routledge tarafından 2024 yılında Londra'da yayınlandı. Kitap, ele alınan ülkelerin siyasal, ekonomik ve tarihsel dinamiklerinin derinlemesine incelendiği *Europa Country Perspectives* serisinin bir parçası olarak hayata geçirildi. Yazarlar bu kitapla okuyuculara farklı ülkelere ait çok sayıda arşiv kaynağından ve 1974'te Kıbrıs'ta bulunan muhاریplerin sözlü tanıklıklarından yararlanılarak hazırlanmış, tarihsel bir araştırmanın ürünü sunmaktadırlar. Kitap ABD, İngiltere, Türkiye, Yunanistan ve Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği (SSCB) gibi aktörlerin Kıbrıs Sorununda oynadıkları tarihsel rolleri mercek altına almaktadır. 1920'lerden 1970'lere uzanan geniş bir tarihsel süreci kapsayan önemli siyasal analizler içermektedir. Yunan hükümetlerinin Kıbrıs politikalarına ve Kıbrıslı Rum lider Makarios ile yaşadıkları çatışmalara özel önem atfeden bu yayın Prof. Dr. Bülent Gökay'ın tabiriyle "akademik ama kolaylıkla okunabilir bir kitap", Prof. Dr. Marios Evriviades'e göre ise "yaygın kanaatleri değil, belgelere dayalı araştırmayı içeren bir çalışma" niteliklerini taşımaktadır. Kitap Soğuk Savaş, Doğu Akdeniz, Kıbrıs Sorunu ve Türk-Yunan ilişkileri gibi alanlarda çalışan akademisyenlerin, araştırmacıların ve öğrencilerin istifade edebilecekleri niteliğe ve içeriğe sahiptir.

Kitapta giriş ve sonuç bölümleri dahil, her biri oldukça akıcı bir kronolojik düzene göre yazılmış on sekiz bölüm bulunmaktadır. Kitabın giriş bölümü ABD'nin Kıbrıslı Rum lider Makarios ve Yunan sosyal demokratlarının lideri Andreas Papandreu gibi, Washington'un arzu ettiği oranda anti-komünist olmayan liderlere karşı Albaylar Cuntasını (1967-1974) destekleyerek bölgenin ciddi şekilde istikrarsızlaşmasına sebep olduğunu ifade etmektedir. Kitabın ikinci bölümü okurları 1920'li yıllara götürerek Türk Kurtuluş Savaşı'nda yaşanan askeri ve diplomatik gelişmelerin "Büyük Yunanistan" idealini çökerttiğini ortaya koymaktadır. Üçüncü bölüm 1930'lu ve 1940'lı yıllarda Ege,

Karadeniz ve Akdeniz'deki jeostratejik dengelerin nasıl bir değişim süreci geçirdiğine ve bu değişimlerde ABD ve İngiltere'nin nasıl bir rol oynadığına ışık tutmaktadır. Dördüncü bölüm, 1950'li yıllarda Yunanistan ve Kıbrıslı Rumların *Enosis* (Kıbrıs'ın Yunanistan'a katılması) talebine karşı mücadelede İngilizlerin Ankara'nın oynayabileceği aktif role başvurduğunu ve Türkiye'nin Kıbrıs Sorunu üzerinde yeniden muteber hale geldiğini ortaya koymaktadır. Bunun yanında İngiliz sömürgecilerin "böl ve yönet" politikalarının adadaki Türk ve Rum toplulukları arasındaki barışı zedeleyişine de yer vermektedir. Bu bölüm, Adnan Menderes'in yönlendirmesiyle Nihat Erim tarafından hazırlanan stratejik planların üzerinde derinlemesine durmaktadır. Adadaki Rum ve Türk toplumlarına müstakil öz-yönetim mekanizmaları sağlayabilmenin ve Türkiye'nin güvenlik ihtiyaçlarını karşılayabilmenin en elverişli yolunun nüfus mübadelesini de içeren coğrafi bir ayrışma olduğunu savunan Erim'in öngörülerinin büyük oranda gerçekleşmiş olduğunu gözler önüne sermektedir.

Kıbrıs Cumhuriyeti'nin ilk Cumhurbaşkanı olarak seçilen Başpiskopos Makarios 1963'te iki toplum arasında siyasal eşitlik sağlayan bazı anayasa maddelerinin değiştirilmesi talep etmiştir. Böylelikle devletin Rum çoğunluğun iradesine göre yönetilmesini sağlamayı amaçlamıştır. Makarios'un bu girişimiyle başlayan siyasal krizi adadaki şiddet olayları takip etmiştir. Kitabın beşinci bölümündeki yorumlara göre, Makarios'un başlattığı bahse konu anayasa değişikliği girişimi, gizli gündemleri olan Atina tarafından desteklenmemektedir. Yazarlara göre, Makarios Kıbrıslı Türkleri barışçıl biçimde ikna etmeyi başarsaydı bile, er ya da geç Anglo-Amerikan planlarına sadık Yunan hükümetinin ve Kıbrıs Rum ordusunun başkomutanı General Yorgos Grivas'ın engeline takılacak ve istediği reformları hayata geçiremeyecekti. Yazarlar bu yorumlarını ABD'nin, özellikle Dışişleri Bakanı George Ball'un Kıbrıs krizini çözmeye çalışırken adayı Türkiye ile Yunanistan arasında paylaştırarak bağımsızlığını ortadan kaldıracak bir çözüme öncelik vermesine dayandırmaktadırlar. Yazarlara göre, Londra ve Washington Kıbrıs'ı SSCB ve Mısır (Birleşik Arap Cumhuriyeti) gibi aktörlerin etkisine açık hale getireceği için Makarios'un gerçekleştirmeye çalıştığı anayasal reformlara dayalı bir bağımsızlığa net olarak karşıydılar.

Fouskas ve Mallinson'un altıncı bölümdeki analizleri, ABD'nin 1964'te Acheson Planı vasıtasıyla Türkiye ile Yunanistan'ı uzlaştırıp adayı bu iki devlet arasında paylaştırarak Kıbrıs Sorununu çözmeye çabalarına odaklanmaktadır. Yazarlara göre, ABD'nin bu tavrıyla oluşan uluslararası ortamdaki çatışmaların en can alıcı boyutu "Kıbrıslı Rumların kontrolüne geçmiş olan Kıbrıs Cumhuriyeti ile iktidarda kimin bulunduğu fark etmeksizin Yunan devleti arasındaydı" (Fouskas & Mallinson, 2020, ss. 43-44). Yazarlar bu iddialarını güçlendirmek için Yunanistan'ın eski başbakanlarından Konstantin

Karamanlis'in, Albaylar Cuntasının Atina'da yönetime el koymasından kısa bir süre sonra Fransız *Le Monde* gazetesine verdiği mülakata atıfta bulunmaktadır. Karamanlis bu mülakatta Kıbrıs Sorununun 1960 öncesinde adil ve barışçıl bir biçimde çözüldüğünü çünkü Türkiye ile Yunanistan'ın ortak çıkarlarının bu ülkeleri birbirinden ayıran sorunlardan çok daha önemli olduğunu ifade etmiştir. Bu bölümde dönemin Yunanistan Başbakanı Yorgos Papandreou'nun Türkiye'ye Kıbrıs'ta bir üs verilmesi şartıyla adanın geri kalanının Yunanistan'a bağlanmasını kabul ettiği belirtilmektedir. Makarios'un böylesi bir çözüm formülüne karşı çıkarak "ya tam *Enosis* ya tam bağımsızlık" politikasını benimsediği, Makarios'a söz geçiremeyen Atina'nın ise Washington nezdinde itibar kaybettiği ortaya konmaktadır.

Kitabın yedinci ve sekizinci bölümleri Türkiye ile Yunanistan'ın 1974 öncesindeki Kıbrıs politikalarını incelemektedir. Yazarlar bu bölümlerde Atina'nın (hem cunta hem de sivil hükümetler) General Grivas ve adaya gizlice yerleştirilmiş olan Yunan Alayı vasıtasıyla, gerekirse Makarios'u ortadan kaldırıp Türkiye'ye küçük bir pay teklif ederek *Enosis*'i gerçekleştirmeye yönelik planlar yaptıklarını izah etmektedir. Yazarlar bu bölümlerde Yunanistan'daki askeri darbeden birkaç yıl sonra, Türkiye'de ordunun güçlenmekte olan sol yapılara karşı 12 Mart 1971 muhtırasıyla harekete geçtiğinin, her iki ülkede de ekonomik koşulların ordunun siyasete müdahalesine zemin hazırlayan unsurlardan olduğunun altını çizmektedir. Fouskas ve Mallinson Ankara'nın 1963'teki anayasa krizinden itibaren adaya çıkarma yapmayı gündemine aldığını belirtmektedir. Bahsi geçen bölümlerde Türk milliyetçiliğinin Kıbrıs'ta bağımsız bir Türk devleti kurulmasını savunan tezinin güçlenmesinde Kıbrıslı Türk lider Rauf Denktaş'ın 1960'larda "Kıbrıs ulusu" fikrini reddetmiş olmasının rolü de ele alınmaktadır. Fouskas ve Mallinson, Albaylar Cuntasının Makarios'u baskı altına alma çabasının ve Yunan tarafının buna bağlı olarak kendi içerisinde yaşadığı çatışmaların İsmet İnönü'nün "Kıbrıs sorunu için endişelenmemize gerek yoktur, Yunanlılar bu sorunu bizim lehimize çözeceklerdir" şeklindeki ironik sözleriyle örtüştüğünü açıklamaktadır (Fouskas & Mallinson, 2020, s. 65).

Dokuzuncu bölüm ABD'nin 1970'li yıllarda Orta Doğu ve Akdeniz'de yaşadığı yalnızlaşmayı tasvir ederek başlamaktadır. Bu bölüm 1973'teki *Yom Kippur* Savaşı'nda Washington'un Portekiz hariç hiçbir NATO üyesinden destek bulamadığını, Yunanistan'ın Araplar ile ticari ilişkilerini bozmak istemediği için ABD'ye İsrail lehine yardımcı olmadığını, Türkiye'nin ise 1964 ve 1967'de Kıbrıs'a müdahale etmek üzereyken ABD tarafından engellendikten sonra müttefikine olan güveninin sarsıldığını belirtmektedir. Yazarlara göre artık AET'ye (Avrupa Ekonomik Topluluğu) üye olan Birleşik Krallık bile eskisi kadar ABD eksenli bir dış politikadan yana değildir. Londra *Yom Kippur* Savaşı

boyunca ABD'nin Kıbrıs'taki İngiliz üslerini kullanmasına izin vermemiştir. Bu bölüm ayrıca Batı kampı için Türkiye'nin jeostratejik öneminin Yunanistan'dan çok daha büyük olduğuna dikkat çeken bazı İngiliz belgelerine yer vermektedir (Fouskas & Mallinson, 2020, s. 75). “Yuannidis'in Büyük Hatası” başlığını taşıyan onuncu bölüm Makarios'un 1974 gelişmeleri sonrasındaki bir mülakatına atıfta bulunmaktadır. Rum lider cunta yöneticilerinin “bana karşı bir darbe yapılması emrini verecek kadar akıldan yoksun olabileceklerini hiç düşünmemiştim” demiş, “bunun yol açacağı sonuçları, yani Türkiye'nin müdahalesini düşünmemelerini imkânsız” bulduğunu ifade etmişti (Fouskas & Mallinson, 2020, s. 84). Yazarlar cuntanın ilk lideri Yorgos Papadopoulos'u 1973 yılında devirerek yerine geçen Dimitrios Yuannidis'in Makarios'a karşı düzenlediği darbeyi planlarken önemli hesap hataları yaptığını ortaya koymaktadır. Bu doğrultuda, onuncu bölüm Yuannidis'in resmi görevlilerle birlikte olduğu çeşitli ortamlarda Türkiye'nin Makarios'un devrilmesine karşılık vermesi halinde “mücadele eder Konstantinopolis'e [İstanbul] girerim” benzeri sözler sarf ettiğini ve “Türkiye'nin Makarios'un devrilmesinden memnuniyet duyarak sessiz kalacağını” öngördüğünü ortaya koyan kayıtlara da atıfta bulunmaktadır (Fouskas & Mallinson, 2020, ss. 86-87). Yuannidis'in Makarios'un devrilmesi öncesinde Türkiye'nin karşılık vermeyeceğinden neredeyse emin olduğundan dolayı kayda değer bir hazırlık yapmadığını ifade eden yazarlar, kendisine Makarios'u devirmesi için “yeşil ışığı” CIA görevlilerinin yakmış olabileceğini düşündüren çeşitli veriler paylaşmaktadırlar.

Kitabın on bir, on iki ve on üçüncü bölümleri Makarios'un Yunan Cuntası tarafından devrilmesinin ardından yaşanan askeri ve diplomatik gelişmelere yer vermektedir. On dördüncü bölüm Türkiye'nin askerî harekâtının ilk aşamasından sonraki ateşkes ortamını ve Cenevre'de yürütülen barış görüşmelerini (25 Temmuz-14 Ağustos 1974) ele almaktadır. Atina'nın Türkiye'nin Kıbrıs harekâtı karşısında uğradığı hezimet Yunan Cuntasının iktidarı sivillere devretmesine vesile olsa da sürgünden dönerek Başbakan olan Konstantin Karamanlis ve Savunma Bakanı Evangelos Averof krizi Cuntanın üst kademesinde görev yapmış isimlerle birlikte yönetmekteydiler. 353 sayılı BM Güvenlik Konseyi kararı Türkiye'ye Kıbrıs'taki askeri birliklerini adadan çıkarma çağrısında bulunmaktaydı ancak yazarlara göre ABD'nin (özellikle Dışişleri Bakanı Henry Kissinger) diplomatik süreçte oynadığı rol Türkiye'nin üzerindeki baskıyı hafifletmiş ve Ankara'nın bu karara direnmesini kolaylaştırmıştı. Yazarlar bu bölümde ayrıca İngiliz Hükümetinin Türkiye'nin askerî harekâtının ikinci aşamasını engellemek için adaya asker sevk etmeyi resmen gündemine aldığını, fakat bunun çok kısa bir sürede gerçekleşmesinin gerektiği ve bu sevkiyatı yeterince hızlı yapamayacağından ötürü vazgeçtiğini de resmî belgelerle ortaya koymaktadırlar (Fouskas & Mallinson, 2020, ss. 117-118).

Fouskas ve Mallinson on beşinci bölümde ne cuntanın ilk harekât esnasında Kıbrıslı Rumlara destek sağlayabildiğini ne de Karamanlis'in Türkiye'yi harekâtın ikinci aşamasını başlatmaktan vazgeçirebilecek caydırıcı bir önlem alabildiğini ortaya koymaktadır. Yazarlar, olası bir Türk-Yunan savaşını önlemek isteyen ABD diplomasisinin de Atina'nın tutumu üzerinde etkili olduğunu savunmaktadır. Kitabın on altıncı bölümü Türkiye'nin Kıbrıs harekâtını tamamlaması sonrasında yaşanan diplomatik gelişmeleri ele almaktadır. Kitap Yunanistan'ın, Türkiye'nin Kıbrıs'ta gerçekleştirdiği harekâtın engellenmemiş olmasından ötürü NATO'nun askeri kanadını terk ettiğini ve Yunan lobisinin baskılarıyla Türkiye'ye silah ambargosu uygulandığını da analizlerine eklemektedir. On yedinci bölüm hem SSCB'nin hem de İngiltere'nin Kıbrıs krizinde etkin bir rol oynamadıklarını ve bu rolü ABD'ye bıraktıklarını ileri sürmektedir. Kitabın “sonuç” bölümü ise, Andreas Papandreou'nun Karamanlis'e yönelik yazdığı, basında yer alan bir açık mektuptan alıntı yaparak Atina'nın harekâtın ikinci aşamasını neden engelleyemediğini sorduğunu dile getirmektedir. Kitap, Makarios'un 1974 savaşı bittikten sonra Atina'yı ziyaret ettiği zaman Karamanlis'e *Suntagma* (Anayasa) Meydanı'nı dolduran binlerce insanın karşısında söylediği, adeta Andreas Papandreou'nun sorusuna yanıt niteliği taşıyan bir söz ile sona ermektedir: “Kıbrıs'ın yaralanması Yunanistan'ı iyileştirdi” [burada “Kıbrıs” derken kastedilen daha ziyade Kıbrıslı Rumlardır] (Fouskas & Mallinson, 2020, s. 171).

Şevki Kıralp

Uluslararası Kıbrıs Üniversitesi